

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Szántó Zoltán

Szakmai felelős: Szántó Zoltán

2010. június

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

10. hét

Gazdasági szervezetek szociológiája Miért van hierarchia?

Szántó Zoltán

A hierarchia két nézőpontból

A szervezetelmélet két irányzata:

- A szervezeti irányítás egy mechanisztikus probléma: a cél olyan ösztönző és szankció-rendszer megtervezése, amelynek keretében az önérdekkövető alkalmazottaknak érdekükben áll úgy dolgozni, hogy a szervezet céljai megvalósuljanak (Taylor, tudományos vállalatirányítás, megbízó-megbízott elmélet)
- Az organikus megközelítés szerint a menedzser fő feladata annak elérése, hogy a beosztottak képesek legyenek együttműködni, kockázatokat vállalni és többet teljesíteni (politikatudomány, szervezetpszichológia, szervezetszociológia, Barnard)

Coase a hierarchiáról

- Politikai gazdaságtan: a két iménti irányzat között próbál hidat verni
- Ronald Coase (1937): „a vállalat megkülönböztető jegye... hogy létevel az ármechanizmust pótolja”
  - A tranzakciós költségek nagysága teszi kifizetődővé a vállalkozó számára, hogy tevékenysége során széles diszkrecionális jogkörrel éljen
- A szervezeti gazdaságtan művelői Coase elemzésének tanulságait nem tették magukévá:
  - szerintük a piac elméletének eredményei alkalmazhatók a hierarchián belüli tranzakciók elemzésére is
  - ragaszkodnak ahhoz, hogy a vállalaton belüli szerződések piaci természetűek és az ármechanizmus hatékony (Alcian és Demsetz, 1972., Jensen és Meckling, 1976., Fama 1980.)

A szervezeti gazdaságtan anomáliái

- A szervezeti gazdaságtan előrejelzései sok esetben kudarcot vallottak:
  - Baker, Jensen és Murphy (1988): a vállalatok a valóságban nem azokat az ösztönző rendszereket alkalmazzák, amelyeket a közgazdasági elmélet a leghatékonyabbnak tekint
  - Stiglitz (1987) eltéréseket mutat ki a tipikus munkavállalói szerződések és a hatékonyság közgazdasági elmélete által megjósoltak között
  - A munkaerőpiacok ragadóssága
  - A tőkepiacok anomáliái
  - Stb.

Az intézmények számítanak: piacok és hierarchiák

- A vállalaton belüli koordinációt nem az ármechanizmus használata, hanem a hierarchikus irányítás biztosítja
- A piacról a hierarchiára való áttérés olyan intézményi váltás, amely alapvetően megváltoztatja az egyének viselkedését
  - Intézmények és információk
  - Intézmények és motivációk
  - Intézmények és tulajdonjogok
  - Intézmények és hatékonyság
- A hierarchia létének indoka: a szervezetben belüli politikai hatalom megteremtése
- Menedzserdilemmák: a politikai hatalom használata

Az egyéni és kollektív racionalitás közti feszültség

- Társadalmi dilemmák: amikor az egyéni racionalitás követése társadalmi szempontból nem hatékony
- Egyéni szintű racionalitás a játékokban
  - Az egyéni önérdek a társadalmi hatékonyság szolgálatában: láthatatlankéz-játék (a játék domináns stratégiákon alapuló természetes kimenetele Nash-egyensúly és Pareto-optimum)
  - Az egyéni önérdek, mint a társadalmi hatékonyság akadálya: fogolydilemma-játék (a játék domináns stratégiákon alapuló természetes kimenetele Nash-egyensúly, de Pareto-suboptimum)
- A fogolydilemma-játék hierarchikus megoldása: a maffia

A piac sikere és kudarca

- A magánjavak kompetitív piaca: a láthatatlan kéz
- A versenyzői piacot elemző közgazdászok bebizonyították, hogy Adam Smith meglátása tökéletesen helytálló volt: bizonyos feltételek teljesülése esetén az önérdék egyéni követése a társadalmi jólét motorjául szolgál („a versenyzői piaci egyensúly Pareto értelemben optimális”)
- A jóléti gazdaságtan alaptételének érvényességéhez három elemi feltétel teljesülésére van szükség: ha a feltételek bármelyike nem teljesül, az egyéni önérdék követése társadalmi dilemmához vezet
- A piackudarcok három oka:
  - Információs asszimetria
  - Monopolhatalom
  - Külső gazdasági hatások (externáliák)
- Információs asszimetria: Akerlof (1970) bebizonyította, ha a vevőknek aszimmetrikus információkkal kell szembesülniük, hatékonysági problémák léphetnek fel a piacon (használat autók piaca)
- Monopolhatalom: amilyen mértékben az eladó hatást tud gyakorolni a piacra, olyan mértékben tesz szert monopol hatalomra, a monopolisták nyereség növelése érdekében növelik az árakat, a vevők csökkenteni fogják a megvásárolt mennyiséget, a kár pedig nagyobb, mint a monopolista haszna
- Külső gazdasági hatások: fogolydilemmához vezető fogyasztási externáliák, fogolydilemmához vezető termelési externáliák (társadalmi csapda a termelésben: specializáció a munkacsoporton belül, társas lazsálás)
- Javaslat a piac kudarcának kiküszöbölésére a szervezeten belül: hierarchia (Alchian és Demsetz, 1972., felügyelők)
- A kollektív döntéshozatal mechanizmusai:
  - Piac
  - Alku
  - Szavazás
  - Hierarchia

Az alku kudarca

- Milyen akadályai vannak a társadalmi dilemmák alku útján történő megoldásának?
  - A tranzakciós költségek (ha nem lennének tranzakciós költségek, akkor az alku hatékony megoldást jelentene)
  - Hiányos szerződések
  - Tulajdonjogok és elosztási eredmények
  - Az elosztás egyértelműségének hiánya (a nemek harca)

A szavazás kudarca

- A demokrácia hátrányai: Kenneth Arrow (1951) felsorolta a társadalmi döntés kívánatos tulajdonságait (teljesség, Pareto-optimum, tranzitivitás, függetlenség az irreleváns alternatíváktól)
  - Bebizonyította, hogy nincs olyan társadalmi döntési függvény, amely egyszerre kielégítené e tulajdonságokat (lehetetlenségi tétel)
  - Minden társadalmi szervezet kompromisszumok jellemezte világ
- A többségi szabályproblémái: ciklikus társadalmi preferenciák
- A Borda-féle számlálás problémái: manipulálhatóság

Bürokrácia és hierarchia

- Max Weber: Az uralom típusai
- Uralom: „van rá esély, hogy az emberek egy megadható csoportja engedelmeskedni fog valamilyen különleges parancsnak”
- A legitim uralom három tiszta típusa:

- Racionális jellegű: alapulhat a legalitásba vetett hiten (legális uralom)
- Tradicionális jellegű: alapulhat az emberemlékezet óta érvényes tradíciók szentségébe és a tradíciók által autoritással felruházott személyek uralmának legitím voltába vetett mindennapi hiten (tradicionális uralom)
- Karizmatikus jellegű: alapulhat nem mindennapi odaadáson egy szent, hősies vagy példamutató személy, illetve az általa kinyilatkoztatott vagy megteremtett rend iránt (karizmatikus uralom)
- Legális uralom bürokratikus igazgatási csoporttal
- Az igazgatást végző csoport hivatalnokokból áll.
Ezek a hivatalnokok
  - Személyükben szabadok, csak dologi természetű hivatali kötelességeknek engedelmessé válnak
  - Rögzített hivatali hierarchiában helyezkednek el
  - Hivatali hatáskörük rögzítve van
  - Állásukat szerződés alapján töltik be
  - Szakképzettségük alapján alkalmazzák őket
  - Fix fizetést kapnak pénzben
  - Hivataluk jelenti fő foglalkozásukat
  - Az előtük álló hivatali pályafutás előmenetelt jelent
  - Teljes mértékben el vannak választva az igazgatás eszközeitől, és nem sajátítják el hivatali állásukat
  - Szigorú és egységes hivatali fegyelem és ellenőrzés alatt állnak
- „A tisztán bürokratikus igazgatás... pontosság, állandóság, fegyelem, szilárdság és megbízhatóság tekintetében... továbbá a tevékenység intenzív és extenzív mivolta, valamint a mindenféle feladatra való egyetemes alkalmazhatóság tekintetében tisztán technikai szempontból a lehető legnagyobb tökélyre fejleszthető, vagyis... a formálisan legracionálisabb válfaja az uralom gyakorlásának” (232.)

GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA I.

10. hét

SZEMINÁRIUM

Bürokrácia és hierarchia

Szántó Zoltán

Irodalom

- G. Miller: Piackudarcok és hierarchikus megoldások (in.: MD, 37–63.)
- M. Wever: Legális uralom bürokratikus igazgatási csoporttal (in.: GT, 225–232.)

Feladatok

1. Hasonlítsa össze a láthatalankéz-játékot a fogolydilemma-játékkal! (1. irodalom)
2. Mutassa be a fogolydilemmához vezető fogyasztási és termelési externáliák modelljeit! (1. irodalom)
3. Hasonlítsa össze a legális, tradicionális és karizmatikus uralom típusait! (2. irodalom)
4. Min alapulhat Max Weber szerint a legális uralom? (2. irodalom)
5. Melyek a racionális uralom alapkategóriái? (2. irodalom)
6. Mit jelent Max Weber szerint a bürokratikus uralom szociális szempontból (2. irodalom)
7. Mi jellemzi a racionális bürokrácia „szellemét”? (2. irodalom)